

KARNIJSKA HISTORIOGRAFIJA V NOVOVEŠKEM OBDOBJU

NEVA MAKUC*

Karnija, ki jo je historiograf Niccolò Grassi v 17. stoletju opisal kot *quel tratto di Provincia Veneta, che dai fiumi Tagliamento, e Fella in sù estendesi verso Settentrione fino alle sommità delle Alpi, che altissime innalzandosi tra le fonti del Dravo, e della Piave dan confine all'Italia*,¹ je v srednjem veku spadala v okvir kneževine oglejskega patriarha. S Furlanijo je ostala povezana tudi v novem veku, v obdobju beneške oblasti, ki je nastopilo leta 1420, čeprav je na račun svoje goratosti živela neke vrste samosvoje življenje, dokaj ločeno od ravninske Furlanije. Gorato območje, ki se razteza severno od kraja Tolmeč (Tolmezzo), se namreč le v širšem pomenu bese-de prišteva k Furlaniji.² Karnija je imela določeno stopnjo avtonomije, Tolmeč, ki je predstavljal glavno središče Karnije in je že v 13. stoletju postal sedež gastaldije, pa je bil na čelu štirih rajonov (*contrade, canali, quartieri*), ki so pokrivali območje omenjenega mesta in rek But, Degano ter Tagliamento (Tilment).³ Družbena struktura

se je razlikovala od razmer v ravninski Furlaniji, kjer je bil zakoreninjen fevdalni red. V Karniji je namreč živelo in delovalo veliko trgovcev in obrtnikov, zelo malo pa plemičev.⁴ Obdobje beneške oblasti se je zaključilo šele leta 1797, ko je usodo še vedno kulturno živahne in mondene, a od visoke evropske politike odmaknjene republike sv. Marka zapečatila t. i. mirovna pogodba v Campoformidu, podpisana dejansko v vili Manin v Passarianu 17. oktobra 1797.⁵ Habsburška monarhija je pridobila vse beneško ozemlje vzhodno od Adiže. Začelo se je novo poglavje v furlanski in karnijski zgodovini.

Historiografska dela, ki so bila sestavljena na območju Karnije, zasedajo v okviru furlanske historiografije posebno mesto. Kot prvi karnijski historiograf se je odlikoval humanist in notar iz Tolmeča Fabio Quintiliano Ermacora (1540–1610).⁶ Pripadnik stare karnijske rodbine je proti

* Univ. dipl. zgodovinarica in italijanistka, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, neva.makuc@zrc-sazu.si

¹ Niccolò Grassi, *Notizie storiche della Provincia della Carnia*, Udine, 1782, str. 1.

² Francesco Beretta je na primer v 18. stoletju v svojem delu *Il Friuli veneto*, ki je obveljalo za najboljši vodič po Furlaniji, jasno razlikoval *Friuli proprio* in *Distretto della Carnia*, medtem ko je na primer Goriško dojemal kot del Furlanije, ki je bila pod habsburško oblastjo ([Francesco Beretta], *Il Friuli Veneto*, v: *Lo stato presente di tutti i paesi, e popoli del mondo naturale, politico, e morale, con nuove osservazioni, e correzioni degli antichi e moderni viaggiatori*. Volume XX. Parte I, Venezia, 1753, str. 187, 190).

³ Pio Paschini, *Storia del Friuli*, Tavagnacco (Udine), 1990, Tavagnacco (Udine), 2003, str. 382–383.

⁴ Emilia Mirmina, *Esplorazione nel Settecento letterario italiano. Venezia e la «Patria del Friuli»*, Roma, 1984, str. 200–203.

⁵ Gellio Cassi, *Perché fu firmato a Passariano il trattato di Campoformio?*, v: *Memorie storiche forogiuliesi*, 1909, vol. V, str. 90–92.

⁶ O Ermacorci je na voljo zelo malo biografskih podatkov: Giuseppe Liruti, *Notizie delle vite ed opere scritte da letterati del Friuli*, Venezia, 1760, Bologna, 1971, vol. I, str. 400–401 (Liruti je postavil Ermacora v 15. stoletje; na osnovi tega so omenjeno napako ponovili številni drugi zgodovino-pisci, tudi Niccolò Grassi); Pietro Smeda de Marco, *Notariato friulano*, Udine, 1958, str. 57; Niccolò Grassi, n.d., str. 206; Vincenzo Joppi, *Alcune notizie di Fabio Quintiliano Ermacora*, v: Fabio Quintiliano Ermacora, *Sulle antichità della Carnia. Libri quattro, volgarizzati da G.B. Lupieri*, Udine, 1863, str. 5–8; Francesco di Manzano, *Cenni biografici dei letterati ed artisti friulani dal secolo IV al XIX*, Udine, 1884, Bologna, 1966, str. 81; Paolo Tre-

koncu 16. stoletja na osnovi arhivskih virov, ki so danes deloma izgubljeni, sestavljal spis z naslovom *De antiquitatibus Carneae libri quatuor*. Latinski original za razliko od italijanskega prevoda, ki ga je pripravil Giovanni Battista Lupieri in je bil objavljen leta 1863 v Vidmu pod naslovom *Sulle antichità della Carnia*, ni bil nikdar objavljen.⁷ Delo se osredotoča na zgodovino Karnije od antičnega obdobja vse do prehoda območja pod beneško oblast.

S historiografskega stališča je bilo posebno plodovito 18. stoletje, ko je bila že jasno izoblikovana karnijska identiteta. Erudit in nuncij v Benetkah Agostino Spinotti⁸ iz vasi Muina di Ovaro je leta 1740 v Benetkah objavil delo *Gl'antichi, e recenti privilegi, et esenzione della provenienza della Cargna*, v katerem je po kratkem opisu Karnije obravnaval problem mitnic, privilegijev, statotov itd. Prispevek ni posvetil ugledni beneški ali fur-lanski osebnosti, temveč glavarjem (*capitani*) štirih karnijskih rajonov. Delo je bilo ponovno natisnjeno v Tolmeču leta 2001. Slabo poznano pa ostaja delo Karnijca Floriania Morocuta (starejša oblika priimka je Muruchut; tudi Morocutti, Moracutto,⁹ 1681–1735),¹⁰ rojenega v vasi Tausia

blizu kraja Treppo Carnico. Postal je bibliotekar in svetovalec passauskega škofa ter kasneje duhovnik v Waldkirchnu na Bavarskem. Zapustil je vrsto rokopisnih del, ki se nanašajo na cerkveno zgodovino.¹¹ Giuseppe Marchetti je v *Sot la nape* (14/1962) na osnovi domnevno lastnoročnega Morocutovega prepisa, shranjenega v münchen-ski državni knjižnici, objavil kratko epistolarno zasnovano delo o zgodovini Zuglija (antični Iulium Carnicum), ki ga je Morocuto leta 1712 z Dunaja poslal učenjaku Giustu Fontaniniju.

Zelo pomembno delo za območje Karnije je objavil župnik v Cerciventu in kanonik kolegija sv. Petra v Karniji (San Pietro in Carnia) Niccolò Grassi (1728–1789)¹² iz karnijske vasi Formeaso. Poleg dela *L'ufficio di chiesa* (Venezia 1763, Venezia 1768) je namreč objavil *Notizie storiche della provincia della Cargna* (Udine 1782, Bologna 1974, Bologna 1976, Bologna 1998), ki obravnavajo zgodovino Karnije od antičnega obdobja do leta 1420. Dejstvo, da se tako deli Ermacore kot Grassija zaključujeta z omenjenim letom in ne posežeta v beneško obdobje, kljub tradicionalnim retoričnim poklonom beneški republiki (*sempre felice protezione ed ottimo*

moli, Il «De antiquitatibus Carneae» di Fabio Quintiliano Ermacora, v: *Studi tolmezzini*, Udine, 1981, str. 77–97; Giuseppe Marchetti, *Il Friuli – uomini e tempi*, Udine, 1979, str. 964; *Dizionario biografico friulano*, Gianni Nazzi (ur.), [S.l.], 2007, str. 316; Ermes Dorigo, Ermacora Fabio Quintiliano, v: *Nuovo Liruti. Dizionario biografico dei Friulani*. 2. *L'età veneta*, Cesare Scalon, Claudio Griggio, Ugo Rozzo (a cura di), Udine, 2009, str. 1026–1030.

⁷ Ohranjeni so številni rokopisni prepisi, ki posredujejo delo, napisano bodisi v originalnem latinskem jeziku bodisi v italijanskem prevodu. Hranijo se v različnih ustanovah, na primer v videmski mestni knjižnici, v čedajskem arheološkem muzeju, v karnijskem muzeju v Tolmeču, v knjižnici bolonskega Archiginnasija in drugod.

⁸ glede Spinottija je znanih zelo malo biografskih podatkov. Nekaj osnovnih podatkov posredujejo: *Dizionario biografico friulano*, n.d., str. 760; Emilia Mirmina, n.d., str. 255–259; Alex Cittadella, Spinotti Agostino, erudito, v: *Nuovo Liruti*, n.d., str. 2377–2378.

⁹ V pričujočem prispevku je rabljena oblika priimka Morocuto, ker se je le-ta tako podpisal na pismo, ki ga je leta 1712 poslal učenjaku Giustu Fontaniniju.

¹⁰ Morocuta in njegovo delo ne omenja niti njegov sodobnik Giovanni Giuseppe Liruti v svoji podrobni zbirki biografij *Notizie delle vite ed opere scritte da letterati*

del Friuli. Nekaj osnovnih podatkov prinašajo: Niccolò Grassi, n.d., str. 10; Basilio Asquini, *Cent'ottanta e più uomini illustri del Friuli*, Venezia, 1735, Bologna, 1990, str. 97; Emilia Mirmina, n.d., str. 270–279 (kot leto rojstva navaja 1681); Giuseppe Marchetti, n.d., str. 991–992; Francesco di Manzano, n.d., str. 135–136; *Dizionario biografico friulano*, n.d., str. 550; Giuseppe Marchetti, La più antica dissertazione sulla storia di Giulio Carnico, v: *Sot la nape*, 14/1962, št. 2, str. 39–40; Elettra Maria Spolverini, Morocutti Florianio, storico, *Nuovo Liruti*, n.d., str. 1757–1760.

¹¹ Njegovi spisi so se hranili najprej v passauski škofijski knjižnici, leta 1803 pa naj bi bili preneseni v državno knjižnico v Münchnu.

¹² O Grassiju je na voljo malo biografskih podatkov. Nekaj osnovnih informacij posredujejo: Emilia Mirmina, n.d., str. 259–270, 301; Francesco di Manzano, n.d., str. 108; Francesco di Manzano, *Annali del Friuli ovvero raccolta delle cose storiche appartenenti a questa regione*, Udine, 1858–1879, Bologna, 1975, vol. VI, str. 465; Giuseppe Marchetti, *Il Friuli*, n.d., str. 974; *Dizionario biografico friulano*, n.d., str. 407; Giorgio Ferigo, Grassi Nicolò, canonico e storico, v: *Nuovo Liruti*, n.d., str. 1351–1353. Zgodovinopisca Grassija ne gre zamenjati z znanim istoimenskim slikarjem.

governo dell'Inclita Veneta Repubblica),¹³ dejansko čustveno votlim, namiguje na določeno hladnost v odnosu do omenjene oblasti.¹⁴ Kot je poudaril Grassi sam, se je veliko posluževal Ermacorinega spisa.¹⁵ Močno pa se je opiral tudi na furlanskega erudita Giovannijsa Giuseppeja Lirutija (1689–1780) iz kraja Villafredda blizu Čente (Tarcento), pa tudi na epigrafske napise in nekatere druge materialne preostanke (žare), ki so si v omenjenem stoletju utirali pot znotraj zgodovinskih znanosti. V zvezi s poudarjanjem podjetniške iniciative Giacoma Linussija, ki je v Karniji vpeljal manufakturno izdelovanje platna, in pomena obrtniškega razvoja,¹⁶ pa pridejo do izraza Grassijeve merkantilistične ideje. Grassijevo delo razkriva obstoj več rokopisnih del o karnijskih starožitnostih, ki naj bi jih sestavil duhovnik Giovanni Battista Giacinto de Rivo (um. 1752) iz Cerciventa in katera naj bi nato prevzel neimenovani učenjak.¹⁷

Kot razkriva Ermacorino delo, je avtorja v odnosu do Karnije vezalo globoko domovinsko čustvo. Karnijo je občutil kot sklenjeno in zaključeno območje, katerega označujejo specifične zgodovinske, politične, družbene in kulturne lastnosti. Historiografsko produkcijo njegovega časa so zaznamovale zlasti deželne zgodovine, kot pričajo *Chronica des Loeblichen Ertzhertzogthumbs Khaerndten*, ki jo je pod svojim imenom objavil Hieronim Megiser, a jo je v veliki meri dejansko napisal Mihael Gothard Christalnick, *Carniola antiqua et nova* Janeza Ludvika Schötlebna in *Die Ehre des Hertzogthums Krain* Janeza Vajkarda Valvasorja, s katerim je sodeloval tudi Erasem Francisci.¹⁸ Ermacorino delo si zasluži

sloves prve karnijske deželne zgodovine. Podobno kot avtorji mnogih drugih deželnih zgodovin se tudi Ermacora, ob priliki, ni mogel upreti skušnjavi po povečevanju karnijske zgodovine. Ponavadi je tovrstno povečevanje zahtevalo starodavne izvore rodbin in krajev, sloves lege znamenitih antičnih naselbin na obravnavanem območju itd. Ena izmed markantnih značilnosti Ermacorinega dela je zagovarjanje prepričanja, da je antični Forum Iulii ležal na območju Zuglija, pri čemer se je lahko oprl na delo *De vetvstate Aqvileiense patrie* (Utinae 1482/83) humanista Marca Antonija Coccia, imenovanega Sabellico (1436–1506) iz Vicovara v bližini Rima, v katerem je bilo izraženo prepričanje, da je antični Forum Iulii ležal na območju Zuglija, ne Čeda.¹⁹ Kasneje so se iste zmote rade volje oklepali tudi nekateri drugi historiografi, na primer Grassi, Angelo Maria Cortinovis (Cortenovis; 1727–1801) iz Bergama in Gerolamo Asquini (1762–1837) iz kraja Fagagna v bližini Vidma. Slednji je bil cenjen med sodobniki, o čemer pričajo tudi njegova številna akademska priznanja, a že Theodor Mommsen je ugotovil, da je Asquini v prid svojim tezam, tudi v prid lokalizaciji omenjene antične naselbine v Zugliju, falsificiral nekatere epigrafske napise.²⁰ V skladu z ome-

voljo številna literatura. Izpostaviti velja: Darja Mihelič, *Etnična podoba Karantanije in njenih prebivalcev v spisih zgodovinarjev od 15. do 18. stoletja*, v: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze*. Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche: Anfänge der slowenischen Ethnogenese, Rajko Bratož (ur.), Ljubljana, 2000, str. 871–898; Ista, *Karantanija v očeh zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja*, v: *Zgodovinski časopis*, 31/1977, št. 3, str. 297–303; Ista, *Jezuit Marko Hanžič v luči svoje zgodovine*, v: *Jezuiti na Slovenskem*, Ljubljana, 1992, str. 247–258; Ista, *Vstaja imenovana "carmula"* (Karantanija, druga polovica 8. stoletja), v: *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*, Ljubljana, 2001, str. 203–207; Bogo Grafenauer, *Struktura in tehnika zgodovinske vede. Uvod v študij zgodovine*, Ljubljana, 1960, str. 218–219; Milko Kos, *Pregled slovenske historiografije*, v: *Jugoslovanski istoriski časopis*, I/1935, str. 9–11.

¹⁹ M. Antonius Sabellicus, *De vetvstate Aqvileiense patrie* [!], v: Isti, *De vetustate Aqvileiense patriae et carmina*, [Padova], [1482–1483], knj. I, IV.

²⁰ Paolo Pastres, n.d., str. 18–19; Pier Silverio Leicht,

¹³ Niccolò Grassi, n.d., str. 197.

¹⁴ O prikriti protibeneški polemiki: Neva Makuc, *Historiografsko delo Commentariorum Aquileiensium libri octo* Giovannijsa Candida (ok. 1450–1528) in slovenska zgodovina, v: *Zgodovinski časopis*, 62/2008, št. 1–2, str. 11; Neva Makuc, *L'opera storiografica Commentariorum Aquileiensium libri octo di Giovanni Candido* (ca. 1450–1528), v: *Memorie storiche forogiuliesi*, 2006, vol. LXXXVI, str. 48–49.

¹⁵ Niccolò Grassi, n.d., str. 206.

¹⁶ Niccolò Grassi, n.d., str. 206–208.

¹⁷ Niccolò Grassi, n.d., str. 10. O tem tudi: Emilia Mirmina, n.d., str. 212; Giuseppe Manzano, Cenni, n.d., str. 174–175.

¹⁸ O navedenih zgodovinarjih in njihovih delih je na

njeno (zmotno) lokalizacijo sta Ermacora in po njegovih stopinjah Grassi v zvezi s prvim avarskim vdorom v Furlanijo na začetku 7. stoletja zagovarjala prepričanje, da so Avari s pomočjo izdaje zloglasne Romilde, žene forojulskega vojvode Gisulfa, vdrlji v Zugljo, ne v Čedad.²¹

Poleg Ermacorinega dela tudi deli Agostina Spinottija in Niccola Grassija izpričujeta zavest o obstoju zaključene karnijske skupnosti, ločene od ravninske Furlanije. Domovinsko čustvo niso vezali na Furlanijo ali beneško republiko, temveč na gorato Karnijo.²²

Iz del karnijskih historiografov je razbrati tudi določeno pozornost do Slovanov. V omenjenih delih so prisotni podatki, vezani na zgodnjerednjeveške Slovane in prevzeti iz *Zgodovine Langobardov* čedajskega pisca langobardskega rodu Pavla Diakona iz 8. stoletja. Na podlagi tega neprecenljivega historiografskega besedila je Ermacora na kratko poročal o bojih med Langobardi in Slovani (*Slavi*) v času forojulskih vojvod Ferdulfa in Pema.²³ Grassi kot vzrok preselitve škofa Fidentiusa iz Zugljia v Čedad navaja nevarnost avarskih in slovanskih vpadov.²⁴ Precej prostora je namenil slovansko-langobardskemu spopadu na začetku 8. stoletja.

«Forvm Ivlii», v: *Memorie storiche forogiuliesi*, 1934, vol. XXX, str. 104–105.

²¹ Fabio Quintiliano Ermacora, n.d., str. 20–23; Niccolò Grassi, n.d., str. 81–92.

²² Karnijski historiografi so se čutili dolžni braniti tudi čast njenih prebivalcev. Ermacora je zavračal mnenje neimenovanih avtorjev, da so Karnijci neumni in strahopetni. Nasprotno, bili naj bi zelo podjetni in pametni, neprestano naj bi vežbali telo in duha (Fabio Quintiliano Ermacora, n.d., str. 14). K podobni obrambi se je čutil kasneje poklican tudi Grassi, ki je prav tako zavračal trditev, da so Karnijci neumni, saj naj bi bili podjetni in popotni (Niccolò Grassi, n.d., str. 38–39).

²³ (...) *Fertulfo, il quale aggrediti avendo gli Slavi suoi nomici, pagò il fio di sua temerità; poichè giacque miserabilmente nel campo, con grande numero di Friulesi, ed a lui fu surrogato il Duce Corvolò, (...) (Fabio Quintiliano Ermacora, n.d., str. 28). A questi fu Pemone sostituito nel Ducato, il quale in tre battaglie sanguinosissime talmente debellò gli slavi, che lungo tempo da poi paventarono le armi dei Friulesi (Fabio Quintiliano Ermacora, n.d., str. 28).*

²⁴ Niccolò Grassi, n.d., str. 75–76. Prim. Pavel Diakon

Pri opisovanju slednjega se ni neposredno opiral na *Zgodovino Langobardov* Pavla Diakona, temveč je mestoma skoraj dobesedno sledil delu *Notizie delle cose del Friuli* (Udine 1776–1777, Bologna 1976) Giovannija Giuseppeja Lirutija, v katerem je podrobno predstavljena furlanska zgodovina od antičnega obdobja vse do 18. stoletja. V Grassijevem tekstu so v primerjavi z Lirutijevim opazni določeni dodatki, od katerih so bili nekateri nujno potrebni zavoljo vsebinske kongruence. Tako je na primer zapisal, da so Slovani premagali ne le Forojuljce, temveč tudi Karne oziroma Karnijce (*Carni, e Friulani*), saj je Grassi sedež forojulskega vojvodstva za razliko od Lirutija in po slehah Ermacore postavljaj v Zugljo. Opirajoč se na Lirutija je razložil, da se Slovani pogosto spopadajo s Forojuljci, čeprav v njihovo škodo, saj naj bi Forojuljcem padla v roko *Zeglia* (*Zellia* Pavla Diakona).²⁵ Dodal pa je, da je bila najbolj izpostavljena njihovim napadom prav Karnija, spopadi pa naj bi se glede na dostopnost območja začeli v gorah kanala Incaroio, zlasti na gori Cason di Lanza, severozahodno od Pontebbe. Po opisu vojaškega poraza Karnov in Furlanov skupaj z vojvodom Ferdulfom ter skulдахisom Argaitom sledi odlomek, ki ga podaja Liruti – ne pa Pavel Diakon –, in sicer o slovanskem uničenju Zugljia. Prebivalci naj bi zbežali, Slovani pa naj bi brez strahu mesto oplenili in požgali tako uničujoče, kot naj ga najbrž v preteklih stoletjih niso drugi barbari.²⁶

(Paulus Diaconus), *Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum)*, Maribor, 1988, knj. 6, pogl. 51.

²⁵ Glede identifikacije omenjenega kraja: Grafenauer, [Opombe], v: Pavel Diakon, n.d., str. 192 (Zilja); Milko Kos, K postanku slovenske zapadne meje, v: *Razprave V–VI*, Ljubljana, 1930, str. 342 (Ziljska dolina).

²⁶ Niccolò Grassi, n.d., str. 92–97.